

Ocena regulacji nabycia skarbu w prawie polskim

Bernard Banach¹

62–75

Streszczenie: Tematem niniejszego artykułu jest analiza uregulowania nabycia skarbu w polskim prawie prywatnym. Tekst czyni to poprzez skomentowanie obecnie obowiązujących przepisów poświęconych przywołanej tematyce, znajdujących się oprócz Kodeksu Cywilnego w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkach, ustawie o rzeczach znalezionych oraz Kodeksie Karnym, co pozwala na uchwycenie specyficznej sytuacji skarbów będących również zabytkami. Następnie analizie zostają poddane historyczne uregulowanie poczynając od antycznego Rzymu, przez Polskę przedrozbiorową, wielkie kodyfikacje XIX-wieczne oraz PRL. Na końcu zostaje omówiona najważniejsza część tekstu, czyli właściwa ocena współcześnie obowiązującej regulacji (w szczególności art. 189 k.c.) przez pryzmat jej celów zarówno aksjologicznych jak i prakseologicznych, czym samym w podsumowaniu zostają wysunięte postulaty *de lege ferenda*.

Słowa kluczowe: skarb, nabycie własności, nabycie pierwotne, Kodeks Cywilny, prawo cywilne, prawo rzeczowe, prawo prywatne

¹ Student V roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Zainteresowania Autora skupiają się przede wszystkim na szeroko pojętym prawie cywilnym, w szczególności prawie ubezpieczeniowym.

Abstract: Assessment of regulations of the treasure acquisition in Polish law

The subject of this article is an analysis of the regulation of the treasure acquisition in Polish private law. The text does this by commenting on the currently applicable provisions on the subject in question, which are found, in addition to the Civil Code, in the Act on the Protection and Care of Antiquities, the Act on Found Property and the Criminal Code, which makes it possible to grasp the specific situation of treasures that are also antiquities. Next, the historical regulation is analysed, starting from ancient Rome, through pre-partition Poland, the great codifications of the 19th century and the People's Republic of Poland. Finally, the most important part of the text is discussed, i.e. the proper assessment of the contemporary regulation (in particular Article 189 of the Civil Code) from the perspective of its axiological and praxeological aims, and thus *de lege ferenda* postulates are put forward in conclusion.

Keywords: treasure, property acquisition, initial acquisition, Civil Code, civil law, property law, private law

1. Wstęp

Problematyka nabycia własności znalezionej skarbu stanowi przedmiot zainteresowania prawa już od starożytności, przez co historię tej regulacji charakteryzuje niezwykle różnorodność odzwierciedlająca ideową koncepcję państwa oraz bogaty dorobek doktryny cywilistycznej. Niniejsza praca ma na celu ocenę jej współczesnego kształtu w prawodawstwie polskim poprzez zestawienie z ewolucją unormowania tej instytucji w przeszłości wraz ze zderzeniem z rzeczywistością na płaszczyźnie zarówno aksjologicznej jak i funkcjonalnej.

2. Skarb i jego nabycie w polskim systemie prawnym

2.1. Wiadomości ogólne

Kluczowe dla dalszych rozważań jest wyjaśnienie znaczenie pojęcia „skarbu” (*thesaurus*)². Rozumienie tego słowa w języku potocznym oraz w prawie cywilnym jest diametralnie różne. Przeciętnemu człowiekowi będzie się kojarzyć z dawno zapomnianym i przez długi czas ukrytym znaleziskiem o wielkiej wartości zarówno ekonomicznej jak i archeologicznej. Natomiast zgoła odmiennie omawianą instytucję definiuje ustawodawca w art. 189 Kodeksu Cywilnego³. Zgodnie z art. 189 k.c. *jeżeli rzecz znaleziono w takich okolicznościach, że poszukiwanie właściciela byłoby oczywiście bezcelowe, staje się ona przedmiotem współwłasności w częściach ułamkowych znalazcy i właściciela nieruchomości, na której rzecz została znaleziona, jeżeli jednak rzecz ta jest zabytkiem lub materiałem archiwalnym, staje się ona własnością Skarbu Państwa, a znalazca jest obowiązany wydać ją niezwłocznie właściwemu staroście*. Pod tym pojęciem skarbu, o którym mowa w art. 189 k.c. mieści się zarówno potocznie rozumiany skarb jak i rzeczy o mniejszej wartości; liczy się tylko całkowita niemożność znalezienia właściciela. Jeżeli istnieje nawet bardzo niewielka szansa na ustalenie tożsamości właściciela, art. 189 k.c. nie będzie miał zastosowania⁴. Wspomniany przepis nie wyczerpuje oczywiście problematyki nabycia własności skarbu, ponieważ stanowi on *lex specialis* wobec przepisów ustawy o rzeczach znalezionych⁵ (która określa procedurę postępowania z taką kategorią przedmiotów materialnych), art. 181 k.c. (dotyczącego nabycia rzeczy niczyjej) oraz 187 k.c. (odnoszącego się rzeczy zagubionej, czyli co do której można ustalić istniejącego właściciela)⁶.

² J. S. Piątkowski [w:] J. Ignatowicz (red.), *System Prawa Cywilnego. Prawo własności i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 1977, s. 369. Zob. także A. Stelmachowski [w:] T. Dybowski (red.), *System Prawa Prywatnego. T. 3. Prawo rzeczowe*, Warszawa 2007, s. 409; M. Kończ, *Poszukiwania z użyciem wykrywaczy metali a ochrona znalezisk archeologicznych*, „Przegląd Sądowy” Nr 6/1995, s. 53.

³ Ustawa z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 1071 ze zm.), dalej „k.c.”.

⁴ J. S. Piątkowski [w:] op. cit., s. 369. Podobnie np. A. Kotowiecki, M. Skórka, *Prawo własności meteorytów*, „Prokuratura i Prawo” nr 11, 2002, s. 107.

⁵ Ustawa z 20.2.2015 r. o rzeczach znalezionych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 501 ze zm.), dalej „ustawa o rzeczach znalezionych”.

⁶ P. Księżak, *art. 189 KC*, [w:] W. Borysiak (red. tomu), K. Osajda (red. serii), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Wyd. 32, Warszawa 2024, pkt I.

Z brzmienia art. 189 k.c. wynika, że rzecz musi zostać znaleziona na nieruchomości, co oznacza, że omawiany przepis nie znajdzie zastosowania do rzeczy znalezionych w środkach transportu. Sam art. 189 k.c. nie określa wprost czy nabycie skarbu jest nabyciem pierwotnym czy nie, jednak jako że stanowi on *lex specialis* wobec art. 187 k.c., to zastosowanie znajdzie § 3 tego przepisu, zgodnie z którym wraz z nabyciem wygasają wszelkie prawa rzecz obciążające⁷. Co odróżnia art. 189 k.c. od 187 k.c.? Szansa na znalezienie właściciela. Jeśli znalazca rzeczy nie ma pewności co do jej zagubienia (zatem posiada dobrą wiarę i dochowując należytej staranności nie jest w stanie określić, że została zagubiona), będzie mógł ją objąć na własność po 3 latach na mocy art. 174 k.c. dotyczącego zasiedzenia. Natomiast w przypadku art. 189 k.c. należyta staranność znalazcy jest irrelevantna, gdyż przepis wyraźnie wskazuje, że odnalezienie właściciela jest niemożliwe.

Warto również omówić stosunek art. 189 k.c. do 181 k.c. odnoszącego się do rzeczy niczych. Jak wspomniano wyżej, art. 189 k.c. dotyczy sytuacji, w której ustalenie właściciela rzeczy jest niewykonalne. W logicznym zbiorze desygnatów pojęcia „niemożności ustalenia właściciela rzeczy” znajduje także niemożność ustalenia, że jest niczyja (np. czy została porzucona). W przeciwnym wypadku nie zostanie spełniona hipoteza art. 189 k.c., bo właściciel jest możliwy do ustalenia, a ściślej, brak właściciela. Jeżeli znalazcy (który objął ją w posiadanie samoistne) uda się udowodnić, że rzecz jest niczyja, wówczas nabędzie ją w trybie określonym w art. 181 k.c.⁸. Uprawnionym do zawłaszczenia jest każdy, bez względu na sytuację i dotyczy to również przypadków wiążących się z naruszeniem praw osób postronnych, jak np. wkroczenie na cudzy grunt. Jeśli rzecz znajduje się zatem na gruncie należącym do A, to jego zawłaszczenia (połowy wartości skarbu) może dokonać nie tylko A, lecz każdy⁹. Właściciel nieruchomości, w związku ze swoim statusem prawnym wobec

⁷ Można też stwierdzić, że taki skutek wynika z samego brzmienia przepisu; jeśli nabycie następuje w takiej sytuacji, że nie możemy odnaleźć właściciela rzeczy, to niemożliwym jest, aby dalej trwały na nim jakieś ograniczone prawa rzeczowe, czym samym ten, kto nabędzie jej własność, otrzymuje ją bez obciążeń, zob. *ibid.*, pkt 7.

⁸ *Ibidem*, pkt 4.

⁹ P. Księżak, *Art. 181 KC [w:] op. cit.*, pkt 15.

nieruchomości, nie nabywa wyłącznego uprawnienia do zawłaszczenia rzeczy. Nie oznacza to jednak wyłączenia odpowiedzialności odszkodowawczej w zakresie *lucrum cessans*¹⁰, ale tylko wtedy, gdyby A podjął już czynności zmierzające do zawłaszczenia omawianej ruchomości znajdującej się na jego gruncie. Wskazana zasada działa również 'w drugą stronę'; jeśli B, będący osobą trzecią, rozpoczął działania celem odbioru rzeczy znajdującej się na gruncie A, to A nie może mu w tym przeszkodzić. W przeciwnym wypadku B mógłby wysunąć przeciwko A wspomniane roszczenie o zwrot związanych z opisaną sytuacją utraconych korzyści¹¹.

Nabycie własności w trybie art. 189 k.c. następuje *ex lege*; nie jest uzależnione od spełnienia jakichkolwiek przesłanek. Jeśli rzecz nie jest zabytkiem, nie ma potrzeby informowania starosty (o czym dalej) ani sam znalazca nie musi działać w dobrej wierze.

Znalazca oraz właściciel stają się właścicielami rzeczy w częściach ułamkowych wynoszących $\frac{1}{2}$ ¹². Nie ma przy tym znaczenia liczba znalazców i właścicieli, ponieważ udział znalazców zawsze łącznie wynosić będzie $\frac{1}{2}$ i tyle samo udział współwłaścicieli nieruchomości. Stąd, jeśli znalazca i współwłaściciel będą tym samym podmiotem, udział takiego znalazcy/właściciela nieruchomości wyniesie więcej niż $\frac{1}{2}$.

2.2. Zabytki i materiały archiwalne

Mając na względzie, że najczęściej odnaleziony skarb należy do kategorii zabytku, i jest zabytkiem ruchomym, a nie materiałem archiwalnym¹³, dalsze rozważania dotyczyć będą przede wszystkim zabytków.

¹⁰ *Lucrum cessans* (łac.) – utracone korzyści.

¹¹ Ibidem, pkt 15.

¹² Art. 197 k.c. „Domniemywa się, że udziały współwłaścicieli są równe”.

¹³ Materiały archiwalne, zgodnie z art. 1 ustawy z 14.7.1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. z 2020 r. poz. 164 t.j.), to wszelkiego rodzaju akta i dokumenty, korespondencja, dokumentacja finansowa, techniczna i statystyczna, mapy i plany, fotografie, filmy i mikrofilmy, nagrania dźwiękowe i wideofonowe, dokumenty elektroniczne w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne oraz inna

Określony w art. 189 k.c. „zabytek” to pojęcie posiadające swoją definicję legalną, którą ustawodawca zawarł w art. 3 pkt 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹⁴. *Zabytkiem (ruchomym) jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół takich rzeczy, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.*

Jak stanowi art. 189 k.c., rzeczy należące do tej kategorii stają się mocą samego prawa w momencie ich znalezienia własnością Skarbu Państwa, a znalazca musi je wydać właściwemu staroście. Również odmiennie od rzeczy nimi niebędących los zabytków normuje art. 187 k.c., które zgodnie z §2 także stają się własnością Skarbu Państwa w razie bezskutecznego upływu terminu do ich odebrania przez prawowitego właściciela, który w wyniku zagubienia utracił kontrolę nad rzeczą.

Ustawa o rzeczach znalezionych w art. 22–25 normuje szczegółowo procedurę w związku ze znalezieniem przedmiotów objętych jej zakresem regulacji, w tym również w razie spełnienia hipotezy art. 189 k.c.. W sytuacji, gdy znaleziona rzecz jest zabytkiem lub materiałem archiwalnym i przeszła na własność Skarbu Państwa¹⁵, znalazcy (wyłącznie znalazcy, nie występuje tu w ogóle właściciel nieruchomości) z tego tytułu przysługuje nagroda, ale tylko, gdy dopełnił wszystkich wskazanych w ustawie obowiązków. Rodzaje, wysokość, a także warunki i tryb przyznawania nagród określa stosowne rozporządzenie

dokumentacja, bez względu na sposób jej wytworzenia, mająca znaczenie jako źródło informacji o wartości historycznej o działalności Państwa Polskiego, jego poszczególnych organów i innych państwowych jednostek organizacyjnych oraz o jego stosunkach z innymi państwami, o rozwoju życia społecznego i gospodarczego, o działalności organizacji o charakterze politycznym, społecznym i gospodarczym, zawodowym i wyznaniowym, o organizacji i rozwoju nauki, kultury i sztuki, a także o działalności jednostek samorządu terytorialnego i innych samorządowych jednostek organizacyjnych – powstała w przeszłości i powstająca współcześnie.

¹⁴ Ustawa z 23.7.2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1292 ze zm.), dalej „ustawa o zabytkach”.

¹⁵ Normy te obowiązują również w przypadkach z art. 187, czyli znalezienia rzeczy zgubionej, zatem zabytek może się stać własnością Skarbu Państwa, jeśli właściciel nie odbierze go w terminie.

ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego¹⁶. Wysokość nagrody nie może być niższa od 1/10 wartości przedmiotu, natomiast gdyby na podstawie wytycznych wymienionych w rozporządzeniu okazała się niższa od 1/10, to przyznaje się ją w tej wysokości¹⁷.

Samo poszukiwanie skarbu, którego status jako zabytku jest znany, wymaga zgody konserwatora zabytków, a w razie niedotrzymania tego wymogu grozi kara z art. 109c ustawy o zabytkach¹⁸. Kto znalazł zabytek, zobowiązany jest do wydania go w ręce właściwego starosty¹⁹. W razie naruszenia nakazu grozi kara pozbawienia wolności do lat 3 z art. 288 Kodeksu Karnego²⁰ (przywłaszczenie cudzej rzeczy ruchomej Skarbu Państwa). Natomiast art. 181 k.c., w przeciwieństwie do art. 187 k.c. i 189 k.c., nie określa szczególnej sytuacji dla znalezienia zabytku/materiału archiwalnego, co do którego da się ustalić właściciela poprzez stwierdzenie jego braku, zatem zgodnie z wykładnią literalną (art. 187 k.c. i 181 k.c. dotyczą dwóch kompletnie różnych sytuacji i nie wolno ich stosować tak, jakby art. 187 k.c. stanowił *lex generalis* wobec art. 181 k.c.) należy stwierdzić, że jeśli ktoś znajdzie porzucony zabytek i obejmie go w posiadanie samoistne, to stanie się jego właścicielem.

Powyższe przepisy stanowią o znalezieniu zabytku ruchomego, natomiast w przypadku nieruchomości (zwanych archeologicznymi) należy stosować przepisy regulujące inny tryb postępowania. Na ten temat wystarczy wskazać, że jeśli takowe zostaną odnalezione, w którejkolwiek z sytuacji normowanych przez k.c., to zawsze staną się one *ex lege* własnością Skarbu Państwa, a znalazcy przysługuje nagroda (chyba że ktoś zawodowo trudni się ich poszukiwaniem).

¹⁶ P. Księżak, *Art. 187 KC* [w:] op. cit., pkt 44.

¹⁷ W. Szydło, *Art. 189 KC* [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 11, Warszawa 2023, pkt 9.

¹⁸ Kara w postaci grzywny, kary ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

¹⁹ Jeśli zabytek zagubiono, wystarczy samo zawiadomienie.

²⁰ Ustawa z dnia 6.6.1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 383 ze zm.).

3. Historyczne uregulowania

Zgodnie z zapewnieniem zawartym we wstępie do niniejszego artykułu, w tej części zostaną zaprezentowane unormowania obejmujące problematykę nabycia własności skarbu z przeszłości.

3.1. Prawo rzymskie

Na samym początku (prawo archaiczne i przedklasyczne) nie istniała żadna szczegółowa regulacja dotycząca opisywanego zagadnienia; uznawano, że ten, kto grunt zasiedział (posiadał), ten też zasiedział znajdujący się na nim skarb bez względu na wiedzę²¹.

Dzięki księdze XXXI Komentarza do edyktu Paulusa²² wiadomo, że w czasach prawa klasycznego powyższe podejście uległo zmianie. Wówczas, aby potoczny skarb uzyskał status skarbu „prawnego” (*thesaurus*), musiał stanowić pieniądze, do tego ukryte oraz bez szans na określenie ich właściciela (nie każda zakopana rzecz jest skarbem – jeśli właściciel jest znany i z jakichś powodów ukrył swoje pieniądze, wówczas zabierający je znalazca jest złodziejem). Skutkiem odnalezienia było niepodzielne nabycie własności nad nim przez znalazcę.

W międzyczasie pojawiają się jeszcze przepisy przyznające całość albo część skarbu fiskusowi²³. Takie rozwiązanie miało przede wszystkim funkcję fiskalną. Dopiero za czasów Hadriana nastąpił kolejny przełom, gdyż zgodnie z ówczesnymi regulacjami, własność po połowie otrzymywali właściciel nieruchomości oraz znalazca. W świetle tej regulacji celowe poszukiwanie skarbu na cudzym gruncie było jednakże surowo zabronione i karane. Hadrian uzależniał bowiem przyznanie połowy wartości skarbu na rzecz znalazcy od tego, aby ten

²¹ T. Szeląg, *Znalezienie skarbu. Prawo rzymskie a współczesne regulacje w prawie polskim*, [w:] *Rocznik Administracji Publicznej*, nr 9, Kraków 2023, s. 154.

²² T. Palmirski (red.) *Digesta Iustiniani. Digesta Justyniańskie. Tekst i przekład*, t. VI.2, Kraków 2016, s. 27.

²³ W. Litewski, *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 1995, s. 210.

nie prowadził celowego poszukiwania skarbu na cudzym gruncie (miało być to przypadkowe znalezienie). Oczywiście dozwolone było poszukiwanie skarbu 'u siebie', skoro wspomniane kary groziły jedynie w przypadku naruszenia cudzej własności. Przepis ten recypowało poklasyczne prawo justyniańskie, lecz w międzyczasie ustawy kolejnych cesarzy zmniejszyły ułamek przypadający znalazcy do $\frac{1}{4}$ ²⁴.

3.2 Polska przedrozbiorowa

Podstawowym źródłem wiedzy na temat prawa staropolskiego jest III Statut Litewski z 1588 r., który na marginesie mówiąc, oprócz omawianego prawa cywilnego materialnego zajmował się również przykładowo prawem karnym oraz procesowym. Nie wykraczając poza ramy niniejszego artykułu, warto jedynie zaznaczyć, że zaprowadzona w nim regulacja nabycia skarbu niczym nie różniła się od ustalonej przez cesarza Hadriana zasady podziału znalezionej rzeczy po połowie dla znalazcy oraz właściciela gruntu.

3.3 Czasy nowożytne

Skutek rzeczowy znalezienia skarbu wprowadzony przez cesarza Hadriana przetrwał również czasy wielkich kodyfikacji w Europie kontynentalnej w XIX wieku, z tą jednak różnicą, że pojęcie skarbu zostało rozszerzone na każdą rzecz, a nie tylko pieniądze (zatem wystarczały ukrycie i niemożność określenia właściciela). Kodeks Napoleona w art. 716 stanowił, że *„Własność skarbu należy do tego, który go znajduje w gruncie swoim: jeżeli skarb znaleziony jest w cudzym gruncie, w połowie należy do tego, który go znalazł, w drugiej połowie do właściciela gruntu. Skarbem jest każda rzecz ukryta albo zakopana, do której nikt nie może okazać prawa własności i która przez sam skutek losu odkrytą była. Identyczną*

²⁴ Wprowadzone za czasów Konstantyna, Gracjana, Teodozjusza i Walentyniana, zob. T. Szeląg, op. cit., s. 157.

regulację wprowadzał § 984 niemieckiego Bürgerliches Gesetzbuch (BGB)²⁵, natomiast nieco odmiennie czynił to austriacki Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB)²⁶, który w paragrafach 398-400 przyznawał 1/3 państwu, a resztę po równo przydzielał znalazcy i właścicielowi, jednakże, gdyby znalazca poszukiwał skarbu bez wiedzy i woli właściciela, albo zataił znalezienie, tracił swój udział na rzecz tego, który o tym doniósł albo państwa.

3.4 Polska niepodległa

W II RP nie udało się skodyfikować prawa rzeczowego na czas, lecz z projektu z 1937 r. wynikało, że tak jak prawo nowożytne, zaplanowano, by własność skarbu przypadła po połowie znalazcy i właścicielowi miejsca, gdzie go znaleziono. Dekret – Prawo rzeczowe z 1946 r.²⁷ regulował tę kwestię w identyczny sposób²⁸.

Zmiany nadeszły dopiero wraz z uchwaleniem Kodeksu Cywilnego z 1964 r. W myśl art. 189 k.c. w pierwotnej wersji *Jeżeli rzecz mająca znaczniejszą wartość materialną albo wartość naukową lub artystyczną została znaleziona w takich okolicznościach, że poszukiwanie właściciela byłoby oczywiście bezcelowe, znalazca obowiązany jest oddać rzecz właściwemu organowi państwowemu. Rzecz znaleziona staje się własnością Skarbu Państwa, a znalazcy należy się odpowiednie wynagrodzenie.*

²⁵ Niemiecki Kodeks Cywilny wraz z Ustawą Wprowadzącą. Część 2, Spolszczyli H. Damm i K. Gerschel, Bydgoszcz 1922.

²⁶ Ustawy Cywilne obowiązujące w Małopolsce i na Śląsku Cieszyńskim, Zebrał i opracował dr Adolf Liebeskind. Księgarnia Powszechna, Kraków 1937.

²⁷ Dekret z 11.10.1946 r. – Prawo rzeczowe (Dz.U. 1946 Nr 57, poz. 319).

²⁸ Zgodnie z art. 64 § 1 i 2 Dekretu *kto znalazł rzecz zgubioną, obowiązany jest niezwłocznie zawiadomić osobę uprawnioną do odbioru rzeczy. Jeżeli znalazca nie wie, kto jest uprawniony, albo nie zna miejsca zamieszkania osoby uprawnionej, obowiązany jest niezwłocznie oddać rzecz właściwemu organowi, który zarządzi odpowiednie poszukiwanie tej osoby. Za rzecz zgubioną uważa się także rzecz porzuconą bez zamiaru wyzbycia się własności. W myśl art. 67 znalazca, który uczynił zadość swoim obowiązkom, może żądać znaleźnego w wysokości jednej dziesiątej wartości rzeczy, jeżeli zgłosił roszczenie swe z tytułu znaleźnego najpóźniej w chwili oddania znalezionej rzeczy.*

Przepis w tym brzmieniu obowiązywał jeszcze do niedawna, a został zmieniony nowelizacją Kodeksu cywilnego z 2015 r.²⁹, która częściowo przywróciła regulację opartą o konstrukcję opracowaną za czasów Cesarza Hadriana i kontynuowaną przez niespełna kolejne 2000 lat. Wspomniane zmiany wprowadzono przede wszystkim z dwóch przyczyn, które uprzednio w formie postulatów *de lege ferenda* zgłaszała doktryna³⁰. Po pierwsze, nastąpiła zmiana paradygmatu aksjologicznego państwa polskiego po transformacji ustrojowej oraz. po drugie, był to aspekt prakseologiczny, gdyż w dotychczasowym stanie znalazcy w ogóle nie informowali organów o takiej sytuacji, więc władza i tak nic nie otrzymywała (włącznie z przedmiotami bardzo ważnymi, jak później unormowane zabytki).

4. Ocena obecnej regulacji

Na skutek transformacji ustrojowej nastąpiła istotna zmiana w podejściu do funkcjonowania polskiego prawa, w tym prawa własności. Wraz z odejściem w przeszłość własności społecznej i państwowej, system prawa 'przyjaźniej' oceniał własność niegdyś zwaną indywidualną, z zastrzeżeniem wskazanych wyjątków o szczególnym charakterze (np. art. 76 Konstytucji³¹).

Obowiązujące przepisy charakteryzuje jednak wewnętrzna niespójność aksjologiczna. Dlaczego bowiem w sytuacji, gdy właściciel jest teoretycznie możliwy do ustalenia (art. 187 k.c.), bądź też zakłada się, że istnieje, ale z uwagi na okoliczności faktyczne bezcelowym jest jego poszukiwanie (art. 189 k.c.), konieczne jest przejęcie własności zabytku przez Skarb Państwa, natomiast kiedy ten sam zabytek został np. porzucony (art. 181 k.c.), wówczas nie jest już w interesie społecznym konieczne jego objęcie przez władzę publiczną?

²⁹ Art. 26 pkt 7 ustawy o rzeczach znalezionych z 20.2.2015 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 397), dalej jako „Nowelizacja z 2015 r.”.

³⁰ Argumenty doktryny za zmianami zostały podsumowane w: K. Mularski, *O skarbach „de lege lata” i „de lege ferenda”*, „Monitor Prawniczy” 2009, nr 12, s. 652–653.

³¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.4.1997 r. (Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483).

Ustawodawca wskazuje w ten sposób, że okolicznością przesądzającą o konieczności zawłaszczenia rzeczy przez Skarb Państwa jest prawdopodobieństwo istnienia właściciela. Trudno znaleźć uzasadnienie dla takiego rozwiązania, skoro *ratio legis* konstrukcji przejścia własności zabytku na Skarb Państwa stanowi chęć ochrony ich szczególnej wartości. Nawet zakładając jego słuszność, zabytek bezsprzecznie nieposiadający właściciela również jest wart ochrony nie mniej niż pozostałe.

Niezależnie od powyższego, samo przejęcie własności takiej rzeczy przez państwo również ma wątpliwe podstawy; w końcu prawo polskie nie zabrania posiadania zabytków czy materiałów archiwalnych przez podmioty niepubliczne. Najlepszym dowodem na słuszność tego argumentu jest ustawa o zabytkach, która przede wszystkim ogranicza zakres prawa własności przynależny właścicielom zabytków w celu realizacji tego samego interesu społecznego³² (prawo polskie tego dokonując pozwala również na prywatną własność zabytków nieruchomych). Skoro wspomniana ustawa zabezpiecza ten interes, to dlaczego znalazca i właściciel gruntu nie mogliby nabyć własności zabytku w sposób unormowany w art. 189 k.c.?

W moim przekonaniu, zmiana art. 189 k.c. wprowadzona w 2015 r. ma charakter pozorny. Zgodnie z treścią przepisu, aby kodeksowy „skarb” nabrał charakterystycznej dla siebie właściwości, musi się znaleźć w takiej sytuacji, że poszukiwanie właściciela jest z założenia bezcelowe, zatem w praktyce musi upłynąć dłuższy okres³³. Czym skutkuje upływ czasu? Otóż, rzecz spełni znamiona ustawowej definicji zabytku (będzie dziełem człowieka, będzie stanowić świadectwo minionej epoki i jej zachowanie będzie leżeć w interesie społecznym). Przykładowo, gdyby dzisiaj odnaleziono rosyjskie złote imperiały z czasów caratu (pieniądz jeszcze w 1914 r., czyli stosunkowo nie tak dawno), to niewątpliwie byłyby one zabytkiem.

³² To jest ochrony istotnych przedmiotów, jakimi są zabytki.

³³ W antycznym Rzymie, w ustawach nowożytnych i w niepodległej Polsce nawet wprost to wyrażano.

Na krytykę zasługuje również zakres ochrony prawnej pozycji właściciela nieruchomości, gdyż prawo nie wprowadza sankcji dla osób naruszających jego prawo majątkowe powstające w związku z nabyciem własności skarbu. Gdyby ktoś celowo wtargnął na cudzy grunt z zamiarem poszukiwania skarbu (zła wola znalazcy) i już poczynił w tym celu działania, właściciel nic nie mógłby zrobić, musiałby znosić jego obecność i działania, a ewentualne odszkodowanie ograniczałoby się do *lucrum cessans* i ponadto przysługiwałoby jedynie wtedy, gdyby sam właściciel wcześniej poczynił odpowiednie starania (zgodnie z art. 181 k.c. każdy może zabrać taką rzecz)³⁴. Już dawno temu ludzkość doszła do wniosku, że równy podział własności skarbu jest słuszny (zaspokaja usprawiedliwione interesy stron), jednakże spostrzeżono także, że w razie złej woli nie należy nagradzać znalazcy, skoro celowo zmierza on do bezprawnego naruszenia prawa majątkowego właściciela gruntu. W większym stopniu tyczy się to zabytku, gdyż nagrodę otrzyma tylko znalazca. Tworzy to sytuację, w której opłaca się naruszać prawo. Nawet biorąc pod uwagę ewentualne sankcje związane z bezprawnym wkroczeniem na cudzy grunt, to wydają się one minimalne w porównaniu z potencjalnymi korzyściami, jakie może dać udział w własności skarbu lub nagroda.

5. Podsumowanie i propozycje zmian

Nowelizacja z 2015 r. stanowi niewątpliwie krok we właściwą stronę, jednak, jak wykazałem, zawiera liczne wady, zarówno z punktu widzenia spójności aksjologicznej przepisów, przełożenia zmian na rzeczywistość (zasadniczo sytuacja pozostanie taka sama) oraz pozycji właściciela nieruchomości (znalazca działający w złej woli nie ma powodów, aby nie naruszać prawa majątkowego właściciela). Dlatego proponuję, po pierwsze, uchylene regulacji, zgodnie z którą Skarb Państwa może przejąć własność rzeczy znalezionej (pełny powrót do regulacji sprzed 1964 r.) oraz, po drugie, wprowadzenie sankcji

³⁴ P. Księżak, *Art. 181 KC* [w:] op. cit., pkt 15.

cywilnoprawnej za celowe poszukiwanie skarbu na cudzym gruncie (w przypadku tzw. złej woli znalazcy).

Bibliografia

- W. Borysiak (red. tomu), K. Osajda (red. serii), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 32, Warszawa 2024;
- F. Bossowski, *Znalezienie skarbu wedle prawa rzymskiego*, Kraków 1925;
- *Niemiecki Kodeks Cywilny wraz z Ustawą Wprowadzącą. Część 2*, Spolszczyli H. Damm i K. Gerschel, Bydgoszcz 1922;
- T. Dybowski (red.), *System Prawa Prywatnego. T. 3. Prawo rzeczowe*, Warszawa 2007;
- E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 11, Warszawa 2023;
- E. Gniewek (red.), *Prawo rzeczowe. System Prawa Prywatnego. t. 4*, wyd. 4, 2021.
- M. Kołacz, *Poszukiwania z użyciem wykrywaczy metali a ochrona znalezisk archeologicznych*, „Przegląd Sądowy” Nr 6, 1995;
- A. Kotowiecki, M. Skórka, *Prawo własności meteorytów*, „Prokuratura i Prawo” Nr 11, 2002.
- *Ustawy Cywilne obowiązujące w Małopolsce i na Śląsku Cieszyńskim*. Zebrał i opracował dr Adolf Liebeskind. Księgarnia Powszechna, Kraków 1937;
- W. Litewski, *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 1995;
- K. Mularski, *O skarbach „de lege lata” i „de lege ferenda”*, „Monitor Prawniczy” Nr 12, 2009;
- T. Palmirski (red.), *Digesta Iustiniani. Digesta Justyniańskie. Tekst i przekład*, Kraków 2016;
- J. S. Piątkowski [w:] J. Ignatowicz (red.), *System Prawa Cywilnego. Prawo własności i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 1977;
- T. Szeląg, *Znalezienie skarbu. Prawo rzymskie a współczesne regulacje w prawie polskim*, [w:] „Rocznik Administracji Publicznej” nr 9, Kraków 2023;
- M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 4, Kraków 2024.

Propozycja cytowania: B. Banach, Ocena regulacji nabycia skarbu w prawie polskim Młody Jurysta 2025, nr 2 s. 62–75